

Вишивана Н. В. Оцінка та її співвідношення з іншими аспектами конотації / Н. В. Вишивана // Наукові записки, Серія: Філологічні науки : зб. наук. праць. Випуск 75. – Кіровоград, 2008. – С. 31-34.

УДК: 811

Наталія Вишивана

Наталия Вышиваная

Nataliia Vyshyvana

ОЦІНКА ТА ЇЇ СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНШИМИ АСПЕКТАМИ КОНОТАЦІЇ.

Оценка и ее соотношение с другими аспектами коннотации

Evaluation and its Correlation with other Aspects of Connotation

В останній час структура лексичного значення слова, особливо ті її семантичні компоненти, які виражають не лише первинний, об'єктивний план, викликають особливий інтерес мовознавців.

У сучасній лінгвістиці загальноновизнаною є класифікація компонентів значення, згідно з якою в семантиці слова розрізняють когнітивний компонент, тобто предметно-логічний аспект значення, та конотативний компонент. [11, с.20].

Конотація визначається В.Н. Телією як узуально чи okazіонально закріплена за мовною одиницею інформація про умови та учасників комунікації, що виражає емотивно-оцінне та стилістично-марковане ставлення суб'єкта мовлення до дійсності при її позначенні у висловлюванні, яке отримує на основі цієї інформації експресивний ефект. [17, с.5].

Конотація являє собою структуру, яку утворюють оцінний, емотивний та експресивний компоненти.

Під оцінкою ми розуміти суспільно закріплене ставлення носія мови до об'єкта оцінювання. Виходячи з характеру цього ставлення оцінка може бути трьох видів: позитивна, негативна, нейтральна. У лінгвістичній літературі існує також інша термінологія: меліоративна, пейоративна та нульова оцінка. Позитивну та негативну оцінки можна розглядати як полярні, існування яких

передбачає нульову оцінку як певну точку відліку при оцінній кваліфікації об'єкта [19, с. 11]. Позитивна та негативна оцінка виражають схвальне/несхвальне ставлення до властивостей об'єкта, нульова оцінка передає оцінно-нейтральне ставлення до них.

Аксіологічні значення представлені в мові двома основними типами: загальнооцінним та приватнооцінним. Лексичні одиниці з загальнооцінним значенням слід розглядати як лінгвістичне вираження прагматичної категорії оцінки, що ґрунтується на протиставленні ознак “добрий, гарний” – “поганий”. Лексичні одиниці з приватнооцінним значенням поєднують якісну та оцінну ознаки, які є відбиттям двох категорій: логічної категорії якості та прагматичної категорії оцінки у їх діалектичній єдності [2, с. 38].

Загальнооцінне значення представлене прикметниками *gut* та *schlecht* та їх стилістичними синонімами – емотивно забарвленими прикметниками, що позначають “високу позитивну оцінку” [4, с. 242] – *wunderschön, herrlich, prachtvoll, ausgezeichnet, vortrefflich* та ін. та знижену пейоративну оцінку: *böse, schlimm, elend, übel* та ін. Ці прикметники виражають оцінку в найбільш загальній формі. Клас приватнооцінних прикметників є більш чисельним та семантично різноманітним, ніж клас загальнооцінних прикметників. В основу класифікації приватнооціночних значень покладений характер підстави оцінки. Приватнооцінні прикметники утворюють три групи, які включають сім розрядів.

Перша група оцінок пов'язана з відчуттями, з чуттєвим досвідом – фізичним та психічним, наприклад, *angenehm, schmackhaft, klug, traurig*. Друга група оцінок характеризує задоволення, почуття прекрасного та почуття моральності, наприклад: *schön, häßlich, sittlich, böse*. Третя група оцінок пов'язана з практичною діяльністю та повсякденним досвідом людини, їх основні критерії: фізична та психічна користь, наприклад: *nützlich, günstig, normal, krank, unzweckmäßig*.

Крім вищевказаних видів оцінки розрізняють також об'єктивну та суб'єктивну оцінки. У формуванні будь-якої оцінки беруть участь як

об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Це знаходить своє відображення у двох функціях, які виконують оцінні слова: функції вираження та функції заміщення [8, с. 36]. Функція заміщення співвідноситься з самими властивостями об'єкта, функція вираження співвідноситься з вираженням і ставлення суб'єкта до об'єкта на основі властивостей цього об'єкта. Як правило, слова чи конструкції з оцінним значенням виконують обидві функції. Є випадки, коли оцінні слова вказують лише на співвідношення предмета оцінки та певного стандарту (об'єктивна оцінка) або виражають лише певний емоційний стан суб'єкта (суб'єктивна оцінка) [15, с. 17]. Так, суто суб'єктивну оцінку виражають прикметники із значенням емоційного стану, об'єктивну оцінку можуть виражати деякі приватнооцінні прикметники.

На наш погляд, не існує ні чисто об'єктивної, ні чисто суб'єктивної оцінки в силу специфіки самої категорії оцінки. В дійсності йдеться про переважання ролі об'єктивного – суб'єктивного факторів у створенні певного оцінного значення.

З проблемою співвідношення суб'єктивного та об'єктивного в теорії оцінок тісно пов'язана проблема співвідношення емоціонального та раціонального. Раціональне та емоціональне в оцінці передбачає дві сторони ставлення суб'єкта до об'єкта: перше ґрунтується на логічних судженнях про властивості об'єкта оцінки, друге ґрунтується на емоціях, які викликають ці властивості. Відповідно розрізняють емоціональну та раціональну (інтелектуальну) оцінки [19, с. 13; 5, с. 39; 12, с. 70]. Але, як справедливо відзначає Є.М. Вольф, у “природній мові не може бути чисто емоціональної оцінки, через те, що мова завжди передбачає раціональний аспект; розмежування чисто раціонального та чисто емоціонального в мові є умовним” [5, с. 40]. Відсутність чіткої межі між емоціональною та раціональною оцінкою дає підставу для виділення ще одного типу – емоціонально-інтелектуальної оцінки, що ґрунтується на органічній єдності емоцій та раціонально-оціночних суджень [19, с. 13].

Отже, поряд з оцінкою також емотивність та експресивність виконують прагматичну функцію та утворюють разом конотативний аспект значення слова і. До “співзначень конотації” відносять також інші компоненти – образність та стилістичне забарвлення.

Розмежування конотативних елементів слова пов’язане з певними труднощами. Це зумовлено тим, що вони часто виступають разом та виконують спільну функцію – функцію вираження відношення мовця до предмета мовлення та мають на меті вплив на співрозмовника. Тому в лінгвістичній літературі часто пишуть про “емотивно-оцінні елементи” чи “експресивно-оцінні значення”, не розрізняючи ці категорії.

Враховуючи різноманітні погляди на цю проблему, спробуємо встановити кореляції між досліджуваними категоріями.

Співвідношення оцінності та емотивності.

Під оцінністю розуміється закладена в слові позитивна чи негативна характеристика суб’єктом об’єкта, інакше кажучи, це відношення до предмета мовлення.

Емоційне значення реалізує вираження самих емоцій, відчуттів, викликаних фактами навколишнього світу [21, с. 17].

Оцінка може виражати як колективну суспільну думку, так і мати суб’єктивний характер. Суб’єктивна оцінка ґрунтується на тому, що якість предмета передається цілком через призму індивідуального сприйняття і, як правило, супроводжується виявом певних емоцій: суму чи радості, журби чи задоволення [13, с. 35]. Виходячи з цього факту, деякі лінгвісти припускають, що у комунікативному акті оцінка не може не супроводжуватися емоціями, тобто, оцінка є емоційною за своєю суттю [20, с. 81].

Ми дотримуємося точки зору вчених, які вважають, що емотивність – це оцінна сторона, але “чисто суб’єктивного плану” [1, с. 53], а оцінка може бути як суб’єктивною, виражаючи особистісну зацікавленість, так і мати цілком об’єктивну основу.

Що стосується категорії емотивності, то дослідники відзначають, що емоційні забарвлені слова завжди оцінні [20; 15].

Отже, оцінка може бути як емотивною, так і неемотивною (нейтральною), але емотивність завжди передбачає оцінку. Як приклад чисто оцінних слів можна навести прикметники *gut* та *schlecht*, як приклад слів з самотійним емотивним значенням – прикметники *ausgezeichnet*, *wunderschön*, *herrlich*, *miserabel*, *erbärmlich*. Як видно з наведених прикладів, лексика, що містить емотивний компонент, не просто виражає почуття, але й диференціює ці почуття позитивно чи негативно. Отже, емотивність кваліфікується в плані нульових, позитивних чи негативних оцінок, які мають соціально регламентований характер та широку шкалу градації [16, с. 70].

Співвідношення оцінності та експресивності

Експресивність представляє собою особливу семантичну категорію, яка втілюється в тому чи іншому забарвленні денотативного значення і служить для “підсилення виразності, образності, збільшення впливової сили слова” [6, с. 17].

У лінгвістичній літературі можна визначити два основних підходи щодо розуміння співвідношення категорій оцінності та експресивності. Згідно з першим підходом, експресивний та оцінний аспекти значення слова чи висловлювання незалежні один від одного [5, с. 42]. На думку інших вчених, в основі експресії завжди лежить оцінний характер [1; 20]. В монографії “Коннотативний аспект семантики номінативних одиниць” В.Н. Телія розмежовує оцінне значення, що виражає оцінку та експресивно забарвлене значення, що повідомляє про оцінку. В експресивно забарвленому значенні взаємодія смислів складніша через те, що крім дескриптивного та оцінного компонентів в нього входить ще один компонент – емотивно-оцінний, який і створює експресивний ефект цього значення [17, с. 58-59].

У мовленнєвих актах експресивність оцінного висловлювання спрямована на те, щоб підсилити емоційний вплив на співрозмовника, тобто, збільшити перлокутивний ефект оцінного висловлювання [5, с. 42].

Експресивність може бути як властивістю цілого висловлювання, так і виражатись на лексичному рівні.

Співвідношення експресивності та емотивності

Дуже суперечливо вирішується проблема співвідношення експресивного та емоційного. Е.М. Галкина-Федорук [6] та А.Я. Алексєєв [1] вважають, що ці категорії незалежні одна від одної, при чому категорія експресивності є значно ширшою від категорії емотивності. В.Н. Телія [17] розглядає емотивність як один з параметрів експресивної функції.

І.М. Худяков, навпаки, вважає, що емотивне – не частина експресивного, а засіб його утворення і, як засіб, не може ні ототожнюватись з експресивністю, ні входити у відношення частини та цілого [20, с. 79]. Можна погодитися з дослідником, зауваживши лише, що емотивність є не єдиним засобом утворення експресивності. Експресивний ефект досягається тим, що в семантиці засобів вираження емотивно-оцінного та особистісно-орієнтованого ставлення до світу максимально зменшується доля об'єктивного, тобто, ознак, суттєвих для співвіднесення реалій з певним класом (денотатом), і одночасно збільшується доля різного роду подробиць опису реалії, її деталей і т.п., за рахунок чого звужується сигніфікація. Слід підкреслити, що емотивні засоби мови завжди експресивні, але навпаки невірно: експресивні засоби мови можуть і не бути емотивними.

Розмежування категорій оцінності, емотивності та експресивності як складових конотативного аспекту значення є особливо важливим для аналізу смислової структури слова та адекватного її представлення у словниках.

У зв'язку з цим постає питання про співвідношення предметно-логічного та оцінного компонентів у смисловій структурі слова. У лінгвістичній літературі немає єдиного підходу до рішення цієї проблеми. Так, Н.Б. Савинкіна [14], С.С. Хідекель та Г.Г. Кошель [19] включають оцінку у структуру значення слова як обов'язковий компонент. В.А. Звегінцев вважає, що оцінка та інші компоненти конотації “не є складовою частиною власне семантики слова” [7, с. 171-172]. Існує також думка, що оцінні та предметно-

логічні ознаки предмета існують не ізольовано, а “зливаються в одне ціле, в нерозривну понятійно-оцінну сему в семантичній структурі слова” [9, с. 23].

Найбільш прийнятною ми вважаємо класифікацію компонентів значення слова, згідно з якою у семантиці слова розрізняють когнітивний та прагматичний компоненти [12, с. 20]. Перший являє собою предметно-логічний аспект значення, об’єктивний план (денотат). Другий компонент значення представляє суб’єктивне ставлення індивіда до означуваного факту. Це – експресивно-емотивно-оцінний аспект значення, або конотація [3, с. 106].

Конотація є необов’язковим компонентом значення мовних одиниць, але вона дозволяє виражати ставлення до світу семантично та “матеріально” економно завдяки таким своїм властивостям: 1) властивості доповнювати предметно-понятійний та граматичний зміст мовної одиниці; 2) здатності надавати їй експресивної функції [10, с. 236].

Лексичне значення слова може поєднувати у своїй структурі або обидва компоненти – когнітивний і прагматичний, або містить один з них. Переважна більшість слів прагматично нейтральна, їх значення містить лише об’єктивний (первинний) план.

Слова, в значеннях яких взаємодіють обидва компоненти, розпадаються на дві групи: 1) слова, в структурі значення яких домінує когнітивний аспект; 2) слова з головним прагматичним компонентом. Найбільш важливим в значенні слів першої групи є опис самого денотату, але останній при цьому обов’язково викликає емоції та оцінки: *witzig, grob, tolerant, Held, Verbrecher*. Значення слів другої групи є емотивно більш яскравими, головне тут не сам денотат, а його емотивно-оцінна кваліфікація: *lieb, nett, prima, Narr, Schuft, Unsinn*. Іноді денотативна частина значення повністю “заглушується” їх конотативним змістом і фактично вичерпується конотацією цих слів. Це, як правило, експресивні лексичні одиниці, семантика яких має високий ступінь узагальнення: *entzückend, vorzüglich, trefflich, abscheulich, empörend*. Такого роду одиниці виражають граничну за своєю силою чи інтенсивністю ступінь вияву якоїсь ознаки, властивості, що позначається даними словами.

Питання про те, по якій лінії розглядати оцінку – денотативній чи конотативній – є дискусійним. Ми вважаємо, що, по-перше, між денотативним та конотативним аспектами значення слова існує діалектичний взаємозв'язок: слова з яскраво вираженим експресивно-оцінним компонентом мають, як правило, не чітко виражений предметний компонент; по-друге, оцінка є складовою частиною конотації, і її слід розглядати лише по конотативній лінії. Те, що деякі лінгвісти називають переміщенням оцінки з конотата в предметно-логічний компонент значення є нічим іншим, як домінуванням в структурі значення слова конотативного компонента.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А.Я. Стилистическая информация языкового знака // Филол. науки. – 1982. – №1. – С. 50-55.
2. Алтайбаева Ш.Ю. К изучению семантической структуры оценочных прилагательных // Сравнительно-сопоставительное изучение языков. – Алма-Ата, 1984. – С. 7-9.
3. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – М.: Просвещение, 1990. – 299 с.
4. Богуславский В.М. Особенности семантико-фразеологической сочетаемости прилагательных, обозначающих высокую положительную оценку // Актуальные проблемы лексикологии. – Новосибирск, 1971. – С. 76-94.
5. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М.: Наука, 1985. – 210 с.
6. Галкина-Федорук Е.М. Об экспрессивности и эмоциональности. – М.: Высшая школа, 1958. – 118 с.
7. Звегинцев В.А. Семасиология. – М.: Изд-во МГУ, 1957. – 321 с.
8. Ивин А.А. Основания логики оценок. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 230 с.
9. Крелих И.И. Оценка в лексической семантике // Парадигматические характеристики лексики. – М.: Наука, 1986. – С. 18-34.

10. Левицкий В.В. Прилагательные оценки в современном немецком языке (дистрибутивно-статистические исследования) // Язык и эмоции: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 1995. – С. 91-101.
11. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
12. Пазич Н.В. Лексичні засоби вираження негативної оцінки // Мовознавство. – 1984. – №6. – С. 69-72.
13. Разинкина Н.М. О разграничении понятий «эмоциональное значение» и «эмоциональная окрашенность» // Иностр. языки в школе. – 1968. – №1. – С. 18-23.
14. Савинкина Н.Б. Негативный оценочный компонент лексической семантики // Речевые аспекты изучения современного немецкого языка. – М., 1984. – С. 32-50.
15. Сергеева Л.А. О соотношении объективного и субъективного факторов в значениях эмоционально-оценочных прилагательных в современном русском языке // Исследования по семантике. Лексическая и фразеологическая сочетаемость: Межвуз. сб. науч. тр. – Уфа, 1982. – С. 13-18.
16. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 170 с.
17. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 362 с.
18. Хидекель С.С., Кошель Г.Г. Оценочный компонент лексического значения слова // Иностр. языки в школе. – 1981. – №4. – С. 7-10.
19. Хидекель С.С., Кошель Г.Г. Природа и характер языковых оценок // Лексические и грамматические компоненты семантики языкового знака. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1983. – С. 11-15.
20. Худяков И.Н. Об эмоционально-оценочной лексике // Филол. науки. – 1980. – №2. – С. 79-82.

21. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 191 с.

АНОТАЦІЯ

В даній статті розглядається конотативний аспект лексичного значення слова, досліджується структура конотації та з'ясовуються взаємозв'язки між її компонентами – емотивним, експресивним та оцінним.

Ключові слова: *конотативний компонент значення слова, оцінка, емотивність, експресивність.*

В данной статье рассматривается коннотативный аспект лексического значения слова, исследуется структура коннотации и объясняется взаимосвязь между ее компонентами – эмотивным, экспрессивным и оценочным.

Ключевые слова: *конотативный компонент значения слова, оценка, эмотивность, экспрессивность.*

This article examines the connotative meaning of a word, studies the connotation structure and relationship between its components: emotive, expressive and evaluative.

Keywords: *connotative meaning of a word, emotivity, expression and evaluation.*